

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТАЄМНИЦІ СПОВІДІ В ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА КАНОНАХ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

І. О. Пристінський,
адвокат, кандидат
юридичних наук

Державно-конфесійні відносини в Україні побудовані на конституційному принципі відокремлення Церкви та релігійних організацій від держави. Незважаючи на це, держава бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству. Однією з важливих гарантій реалізації права на свободу совісті, передбаченою ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», є заборона вимагати у священнослужителів відомості, одержані ними при сповіді віруючих [1]. Офіційні статистичні дані свідчать, що найчисельнішою конфесією в Україні є Православна Церква. До того ж Православ'я є традиційною релігією для України. Тому, на нашу думку, доцільним було б розглянути це питання з точки зору саме канонів Православної Церкви.

Крім того, особливої **актуальності** проблема правового забезпечення таємниці сповіді набула з розглядом Верховною Радою України відповідного законопроекту щодо змін до Кримінально-процесуального кодексу України [2]. Для всебічного розгляду зазначеної проблеми необхідно застосовувати комплексний підхід, який повинен базуватися не лише на досягненнях юридичної науки, а й враховувати основні богословські положення та норми канонічного права Православної Церкви.

Дослідженню проблем процесуального статусу свідка в кримінальному процесі присвячено праці С. А. Альперта, М. І. Бажанова, О. В. Белькової, С. Г. Волкотруба, В. І. Мариніва та інших. Одночасно питання щодо сповіді та додержання її таємниці в основному вивчалися дореволюційними фахівцями у сфері церковного права та богослов'я: О. І. Алмазовим, І. С. Бердніковим, О. С. Павловим, єпископом Никодимом (Мілашем). Однак питання правового забезпечення таємниці сповіді в сучасній юридичній науці є малодослідженими.

Перш за все слід зазначити, що правова природа свідка в кримінальному процесі полягає в тому, що цей суб'єкт не має інтересу у справі, а також у здатності правильно сприймати факти, які підлягають доказуванню, і давати про них показання [3, 15]

Як відомо, не всі категорії осіб можуть бути допитані у кримінальній справі як свідки внаслідок наявності у них імунітету.

При цьому під імунітетом свідка, зазвичай, розуміють звільнення у передбачених законом випадках особи, яка підлягає допиту як свідок, від обов'язку давати показання у кримінальній чи цивільній справі. Імунітет свідка може бути зумовлений виконанням службових обов'язків або професійного обов'язку зберігати державну, службову чи професійну таємницю [4, 670].

Імунітет свідка можна поділити на обов'язковий (абсолютний) і факультативний (відносний). При обов'язковому імунітеті взагалі забороняється допит певних осіб як свідків у справі. При факультатив-

Розглянуто актуальні питання правового забезпечення таємниці сповіді у чинному законодавстві України. Розкрито сутність таємниці сповіді в Православній Церкві, а також проаналізовано норми канонічного права, що гарантують забезпечення таємниці сповіді. Наведено відмінні риси між поняттями «професійна таємниця» та «таємниця сповіді».

Ключові слова: сповідь, імунітет свідка, професійна таємниця

ному імунітеті в особи є право відмовитися від дачі показань у справі, але вона може за власним бажанням дати показання [5, 152–153].

Статтею 69 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) передбачається, що в якості свідків не можуть бути допитані: адвокати та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, нотаріуси, лікарі, психологи, священнослужителі – з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності, якщо вони не звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості [2].

Свою чергою, в законопроекті «Про внесення змін до статті 69 Кримінально-процесуального кодексу України щодо дотримання таємниці сповіді» пропонується доповнити ст. 69 Кримінально-процесуального кодексу України пунктом 6 такого змісту: «6) священнослужителі – зведені в духовний сан служителі релігійних організацій з відповідними правами відправлення релігійного культу, обрядів і таїнств – з приводу відомостей, отриманих ними під час сповіді» [6].

Співставлення положень ст. 69 КПК України та запропонованих у вищевказаному законопроекті змін дає змогу виділити в них такі відмінні риси.

По-перше, у законопроекті пропонується визначення поняття священнослужителів як зведених у духовний сан служителів релігійних організацій з відповідними правами відправлення релігійного культу, обрядів і таїнств. На даний час вітчизняне законодавство України не містить визначення цього поняття.

Незважаючи на позитивний характер уведення у законодавство поняття «священнослужитель», це визначення не є досить вдалим, оскільки священнослужитель визначається як служитель релігійної організації, що по суті є тавтологією. На нашу думку, слово «служителі» краще було б замінити на «особа» чи «представник».

Православна Церква споконвічно має священну ієрархію з її трьома ступенями: дияконською, пресвітерською та єпископською [7, 274]. При цьому всі три ступені охоплюються загальним поняттям «священнослужителі» або «клірики». До того ж не всі з них, а лише єпископи та пресвітери наділені правом звершувати таїнства, зокрема і таїнство сповіді. Диякони жодних таїнств та обрядів самостійно не відправляють, а лише допомагають у цьому єпископу чи священнику.

Таким чином, наявність права відправлення таїнства сповіді залежить від того, до якого ієрар-

хічного ступеня належить священнослужитель. Як факт належності до ієрархічного ступеня, так і факт належності до релігійної організації повинні підтверджуватися відповідними офіційними документами. Такими документами, зокрема, можуть бути журнали Священного Синоду та указ (для єпископів), а також посвідчення про рукопокладення у пресвітерський сан та указ (для священників).

З наведеного визначення також випливає, що священнослужитель обов'язково повинен офіційно належати до тієї чи іншої релігійної організації (парафії, монастиря тощо), статут якої зареєстрований в установленому законом порядку.

По-друге, перелік відомостей, щодо яких священнослужителі не можуть бути допитані як свідки, обмежений лише даними, які отримано під час сповіді. Натомість ст. 69 КПК України забороняє допитувати священнослужителів стосовно більш широкого кола інформації, а саме – з приводу того, що їм стало відомо при здійсненні професійної діяльності (наприклад, духовна бесіда священника з парафіянином).

По-третє, ст. 69 КПК України передбачає можливість розголосу отриманої інформації (професійної таємниці) зі згоди особи, що довірила священнослужителю ці відомості. Водночас вищезазначений законопроект не передбачає такої можливості.

Отже, чинне кримінально-процесуальне законодавство України передбачає відносний імунітет свідка для священнослужителів, а законопроект пропонує закріпити абсолютний імунітет.

До речі, у п. 3 ст. 51 Цивільного процесуального кодексу України також закріплено, що не підлягають допиту як свідки священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих [8]. Аналогічні положення містяться і в п. 3 ч. 1 ст. 65 Кодексу адміністративного судочинства України [9].

Єдиним винятком із вищевказаного правила є ст. 272 Кодексу України про адміністративні правопорушення [10], яка взагалі не передбачає яких-небудь обмежень щодо допиту як свідків не лише священнослужителів, а й адвокатів, лікарів, нотаріусів, психологів. Зазначена прогалина в законодавстві, на нашу думку, повинна неодмінно бути заповнена.

Слід підкреслити, що у радянському кримінальному процесі (пп. 1, 2 ст. 69 КПК УРСР, пп. 1, 2. ст. 72 КПК РРФСР) лише дві категорії осіб не могли бути допитані як свідки: захисник обвинуваченого про ті обставини, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків захисника по

даній справі, а також особи, які в силу своїх фізичних чи психічних недоліків нездатні правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, та давати про них показання [11, 148–149].

У літературі була висловлена думка, що, відмовляючись від імунітету свідків, радянське законодавство і судова практика виходили з того, що його введення може істотно ускладнювати встановлення істини, а вплив на показання свідка його завідомої зацікавленості можна врахувати при їх оцінці. Розглядався, однак, лише один бік питання – інтереси досягнення істини в кримінальному процесі. Моральні вимоги, пов'язані з обов'язком свідчити на шкоду своєму ближньому, до уваги не бралися [12, 105].

Задля правильного розуміння питання таємниці сповіді, на нашу думку, необхідно також встановити її сутність та значення у Православ'ї.

Як підкреслює Алмазов О. І., християнський культ дійсно містить у собі таку священнодію, якій присвоєна назва – таємна сповідь, інакше – таїнство покаяння. Внутрішню сутність його складає – з боку людини – повне сердечне каяття у вчинених ним після хрещення гріхах; з боку ж Бога – невидиме і таємниче прощення цих гріхів тому, хто кається. Сутність же зовнішньої сторони обіймається щирим викладенням від особи того, хто кається, вчинених ним гріхів і розв'язанням цих останніх від ієрархічної особи, яка приймає в даному випадку сповідання [13, 2].

Преподобний Іустин (Попович) визначає покаяння як святе Таїнство, в якому християнин сповідує свої гріхи перед священником і через нього отримує невидиме прощення гріхів від Самого Господа Христа, від самої Церкви, бо всякий гріх – гріх проти Бога, проти Церкви, проти людей [14, 337].

Таїнство Покаяння складається з двох основних дій:

- 1) сповідання перед пастирем Церкви своїх гріхів людиною, що приходить до Таїнства;
- 2) молитовного прощення та розв'язання гріхів, що виголошується священнослужителем [15, 342].

Канонічно-правова заборона духівнику розголошувати таємницю сповіді у дореволюційній Росії передбачалася низкою документів: Номоканон при Великому требнику [16], «Про посади пресвітерів парафіяльних» (1776 р.) [17], Духовним Регламентом Петра I (1721 р.) [18] тощо.

Забороною пресвітерам піддавати тих, хто согрешає, відкритому покаянню та примиряти з Церквою «тих, хто відкрито кається» (за винят-

ком крайніх випадків), церковні правила не позбавляють пресвітерів права звершувати приватну – таємну сповідь [19, 93–94].

Так, у ст. 109 глави 3 «Про посади пресвітерів парафіяльних» передбачається, що пресвітер гріха, що сповідується, не може відкривати, навіть не повинен окреслити його у загальних словах, але тільки як річ збережену в собі, надавши вічному мовчанню: інакше піддає себе пресвітер жорстокому суду [17, 133].

У Духовному регламенті Петра I також була закріплена заборона відкривати священнику під час сварки гріхи сина духовного. За подібне діяння передбачено церковне покарання у вигляді позбавлення священства, а також тілесне покарання [18, 97].

При цьому у вищевказаному документі містилися деякі винятки з загального правила про заборону розголошення таємниці сповіді.

Наприклад, якщо хто при сповіді оголосить своєму духовному отцю про наміри відносно зради чи бунту проти государя, чи держави, або злий умисел на честь чи здоров'я государя, та на фамілію його величності, духівник повинен був невідкладно повідомити про це кого необхідно (таємна канцелярія або Преображенський Приказ) [18, 98–99].

Як вважав відомий дореволюційний каноніст О. С. Павлов, з канонічної точки зору не можна допускати жодного винятку з правила про збереження духівником таємниці сповіді [16, 261]. Отже, вищевказані норми Духовного регламенту щодо можливості розголошення духівником таємниці сповіді не відповідають канонам Православної Церкви.

В курсі «Православне пастирське служіння» також робиться застереження священнику про те, що він повинен завжди пам'ятати про абсолютну таємницю сповіді. Сказане на сповіді ніколи та ні за яких обставин не може бути повідомлено духівником нікому. Священик повинен не тільки берегти цю таємницю та не видавати її в службових розмовах і на допитах поліцейських і слідствах судових, але він має всіляко і завжди пам'ятати це та бути насторожі [20, 172].

Сербський вчений-каноніст єпископ Никодим (Мілаш) відносить порушення єпископом або пресвітером таємниці сповіді та повідомлення третій особі про будь-який злочин, відкритий їм на сповіді, до числа церковних злочинів з боку духовних осіб [21, 514].

Канонічно-правова відповідальність за розголошення духівником таємниці сповіді передбачена у ст. 120 Номоканону при Великому требнику.

Так, духівник за повідомлення гріхів, відкритих йому на сповіді, підлягав двоякому покаранню: церковному та кримінальному. Перше полягало у трирічній забороні священнослужіння. Друге – кримінальне покарання вражає своєю вишуканою жорстокістю: вириванням язика у духівника. О. С. Павлов припускав, що укладачі Номоканону застосували до духівників, що порушують таємницю сповіді, закон Прохірону (бл. 870 р.) про неправдиву присягу та клятвopорушення [16, 253].

Від Таїнства Сповіді слід відрізнити моральне духівництво, яке з давніх часів широко застосовувалося та зараз застосовується особливо серед чернецтва; його нерідко здійснюють особи, які не мають священного сану, коли на них лежить обов'язок керівництва своїми духовними дітьми. Але таке духівництво не має значення «таїнства» або благодатної «священнодії» [15, 351].

Слід зазначити, що і сучасне церковне законодавство у ч. 3 ст. 18 Положення про церковний суд Руської Православної Церкви (Московського Патріархату) не дозволяє під час розгляду справ церковними судами допитувати як свідків кліриків щодо обставин, які стали їм відомі зі сповіді [22, 10], та розглядає розголошення таємниці сповіді як церковне правопорушення єпископів і кліриків проти своїх пастирських обов'язків [23].

Таємниця сповіді тісно пов'язана з таким явищем, як професійна таємниця, але має певні особливості.

В юридичній енциклопедії професійна таємниця визначається як узагальнена назва відомостей (переважно з обмеженим доступом), якими

володіє особа у зв'язку з виконанням нею професійної діяльності й розголошення яких заборонено. В Україні такими є відомості, що становлять адвокатську, банківську, лікарську, комерційну, нотаріальну, службову таємницю, таємницю листування, телефонних розмов, поштових відправлень та інших повідомлень, таємницю усиновлення (удочеріння) тощо [24, 180].

На відміну від таємниці сповіді, заборона розголошення якої передбачена лише церковно-правовими нормами, заборона розголошення професійної таємниці передбачається відповідними нормативно-правовими актами, наприклад, Законом України «Про адвокатуру» [25], Законом України «Про нотаріат» [26], Законом України «Про банки і банківську діяльність» [27] тощо. Також за розголошення професійної таємниці, як правило, передбачається юридична відповідальність, зокрема і кримінальна, тим часом, як за розголошення таємниці сповіді встановлена лише церковно-правова відповідальність.

Отже, вищеведене дає можливість сформулювати такі висновки:

- 1) священнослужителі мають абсолютний імунітет свідка щодо даних, які стали відомі їм під час сповіді;
- 2) як обов'язок збереження таємниці сповіді, так і відповідальність за його порушення передбачена нормами церковного права;
- 3) у Православ'ї таємниця сповіді – це сукупність даних про духовне та особисте життя віруючого, отриманих священнослужителем під час таїнства сповіді, розголошення яких заборонено канонами Православної Церкви.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – Ст. 283.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
3. Белькова О. В. Правовий статус свідка в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Белькова. – Харків, 2005. – 20 с.
4. Проект Закону України «Про внесення змін до статті 69 Кримінально-процесуального кодексу України щодо дотримання таємниці сповіді» № 5335 від 10 листопада 2009 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=36510
5. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492.
6. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
8. Каноническое право: учебное пособие / [под ред. прот. В. Цыпина]. – М. : Изд-во Сретенского монастыря, 2009 – 864 с.
9. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2. – 1999. – 744 с.
10. Кримінальний процес : підручн. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
11. Советский уголовный процесс / [под ред. М. И. Бажанова, Ю. М. Грошевого]. – К. : Вища школа, 1978. – 469 с.
12. Волкотруб С. Г. Актуальні питання імунітету свідків в кримінальному судочинстві / С. Г. Волкотруб // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 105-110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09vcgvkc.pdf>

13. Алмазов А. И. Тайная исповедь в Восточной Православной Церкви: опыт внешней истории : в 3 т. / А. И. Алмазов. – Т. 1. – Одесса: Типо-Литография Штаба Военного Одесского Округа, 1894. – 596 с.
14. Преподобный Иустин (Попович). Догматика Православной Церкви: Пневматология. – М. : Изд. совет Русской Православной Церкви, 2007. – 544 с.
15. Михаил Помозанский, прот. Православное Догматическое богословие / прот. Михаил Помозанский. – Издательский совет Русской Православной Церкви ; Изд-во «Дарь», 2005. – 464 с.
16. Забелин П. П. Права и обязанности пресвитеров по основному закону Христианской Церкви и церковно-гражданским постановлениям Русской Церкви : в 3 ч. / П. П. Забелин. – Ч. 1. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1884. – 458 с.
17. О должностях пресвитеров приходских. – М. : Сретенский монастырь, 2004. – 224 с.
18. Духовный Регламент Петра Перваго. – М. : Синодальная типография, 1897. – 196 с.
19. Павлов А. С. Номоканон при Большом требнике: опыт научного разрешения вопросов об этом сборнике, возникавших в прошлом столетии в Святейшем Правительствующем Синоде / А. С. Павлов. – М. : Типография Г. Лисснера и А. Гешеля, 1897. – 520 с.
20. Киприан (Керн), архим. Православное пастырское служение / архим. Киприан (Керн) ; Фонд «Христианская жизнь». – Клин, 2002. – 334 с.
21. Никодим (Милаш), еп. Православное церковное право / еп. Никодим (Милаш). – Санкт-Петербург, 1897. – 708 с.
22. Положение о церковном суде Русской Православной Церкви (Московского Патриархата): принятое Архиерейским Собором РПЦ от 26 июня 2008 г. – М. : Изд. совет РПЦ, – 44 с.
23. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5. – 2003. – 736 с.
24. Перечень церковных правонарушений, подлежащих рассмотрению церковными судами // Официальный сайт Московского Патриархата [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/1586931.html>
25. Про адвокатуру : Закон України від 19 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 9. – Ст. 62.
26. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
27. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5. – Ст. 30.

Пристинский И. А. Правовое обеспечение тайны исповеди в действующем законодательстве Украины и канонах Православной Церкви

Рассмотрены актуальные вопросы правового обеспечения тайны исповеди в действующем законодательстве Украины. Раскрыта сущность таинства исповеди в Православной Церкви, а также проанализированы нормы канонического права, гарантирующие обеспечение тайны исповеди. Приведены отличительные черты между понятиями «профессиональная тайна» и «тайна исповеди».

Ключевые слова: исповедь, иммунитет свидетеля, профессиональная тайна

Prystynskiy Ivan. The legal providing of secret of confession in the current legislation of Ukraine and canons of Orthodox Church

The important questions of the legal providing of secret of confession in the current legislation of Ukraine are considered. Essence of mystery of confession in Orthodox Church is exposed, and also the norms of canonical law, guaranteeing providing of secret of confession, are analysed. Distinguishing features between concepts «professional secret» and «secret of confession» are resulted.

Key words: confession, witness's immunity, professional secret

ПОДІЇ

Презентація «Плану дій Ради Європи для України»

16 вересня 2011 р. відбулася презентація «Плану дій Ради Європи для України», організована спільно Радою Європи та Міністерством Закордонних Справ України з метою ознайомити представників міжнародної спільноти та громадянського суспільства України із всеосяжним Планом дій Ради Європи на період з 2011 по 2014 роки, покликаним надати підтримку Україні у реалізації внутрішніх реформ та Європейського порядку денного у сфері захисту прав людини, верховенства права та демократії. На запрошення представника Генерального Секретаря Ради Європи, Голови Офісу Ради Європи в Україні Владіміра Рістовського у презентації взяла участь віце-президент САУ Ольга Жуковська, яка поділилася з учасниками стурбованістю щодо ситуації довкола законопроектів «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», за якої на зовнішні експертизи потрапляють законопроекти, далекі від вирішення проблем української адвокатури, натомість влада приховує від Ради Європи існування «адвокатського» законопроекту, розробленого Робочою групою за участю представників ВККА, регіональних КДКА, Спілки адвокатів України, Союзу юристів України та інших громадських організацій.

Докладніше – на сайті Спілки адвокатів України – cay.org.ua